

◀B>TUMARANJE I BRBLJANJE◀/B>

Otvoreno pismo Peteru Sloterdajku

Manfred FRANK

Dragi Peter Sloterdajk,

Oдавno već čitam ono što pišete i cenim Vas kao sjajnog filozofskog esejistu sa osećajem za dijagnozu trenutka i političkom oštricom. *Kritika ciničnog uma* je kao prvenac bila veliki uspeh, a publikacije koje su sledile dostojno su išle njenim stopama. Čini mi se da je ova knjiga vrhunac onoga što bi se moglo nazvati "novom razumljivošću" (*Neue Verständlichkeit*). Generacija mladih teoretičara kulture počela je da se oslobađa pritajene otrovnosti i manirizma adornoovskog žargona, koji je do tada davao ton, pa je čak i retorska tama novih francuskih neostrukturalista počela da se rasvetljava. Ovo kretanje je započelo sa Tivelajtsovom *Muškim fantazijama*, na istoj liniji je i *Mit o procesu civilizacije* Hans-Petera Dira; a Vi ste više od njih obojice pokazali da intelektualna supstanca i obrazovanje ne moraju da idu zajedno sa nedostatkom dara za estetski privlačno izlaganje. *Sfere* daju dobrodošli *Orbis pictus* onoga što je filozofsko neprijateljstvo prema čulima odbacilo. Prijateljima sam povremeno govorio kako verujem da je kod Vas na delu intelektualni senzibilitet koji izbegava visoke tonove i u nijanse ulazi dublje nego drugi, u nijanse koje neopaženo postaju osnovna tema.

Takođe, znate da sam kritički nastrojen i prema Jirgenu Habermasu i da objavljujem kritičke osvrtne na njega, kao i da nisam slep za neke Hajdegerove zasluge. Možda, takođe, nećete pretpostaviti da je mene iz duhovnog mira trgao Habermasov zvižduk ili neka čudnovata zavera koju je Habermas skovao sa svojim vazalima. Nemam nikakav uvid u Vaš, očigledno veoma osetljiv sistem ranog upozoravanja, i molim Vas da mi verujete da moje uznemirenje potiče isključivo od čitanja Vašeg predavanja održanog u Elmauu i objavlje-

nog u poslednjem broju *Zeit*-a, kao i Vaših ranije objavljenih napisa. U samom tekstu predavanja sam našao citate koji su u novinama strasno citirani i žučno napadani, i držim da su time otklonjeni Vaši strahovi da su neki kritičari pred sobom imali pogrešnu verziju predavanja.

Vaše predavanje u zamku Elmau je čudesna retorska tvorevina: tumaranje i brbljanje u pola glasa, besciljno flertovanje sa mučnom materijom koja je, sasvim izvesno, pogodna da izazove provokaciju u javnosti. Pokušaj da se u predavanju pronade jasna teza, ubeđenje, racionalna preporuka za delovanje, jednak je naporu da se puding prikuje za zid. Ali, nedostatak argumenata Vi prilično vešto nadomećujete fascinacijom, na koju sa izvesnošću možete računati kada, sa sumorno-proročkom ozbiljnošću, objavljujete da je Biće nama, današnjem čovečanstvu, u zadatak dalo ono što je tema eugeničkih fantazija o uzgoju ljudi, fantazija na koju su aludirali i koje su prizivali Platon i Niče. To ljuti i uznemirava, ne zbog same stvari, već zbog načina na koji je Vi predstavljate. Ne vidim u tome povod za skandal, pre vidim neuspeh namere inscenirane u velikom stilu. Tome nasuprot, Vaša naknadna izvinjenja, koja su se pojavila na više mesta, Vaši pokušaji da se spasete i da objasnite, daju povod za intelektualno-moralno negodovanje; naročito imam u vidu Vaše obračunavanje sa kritičarima u *Frankfurter Rundschau* od 31. jula, kao i na Vaše otvoreno pismo Tomasu Ashojeru i Jirgenu Habermasu u *Zeit*-u.

Čudnovati histeron-proteron: najpre ide vaše predstavljanje samog sebe (sa ničeovskom slobodom u izvedbi: "pre raspoređivanje, skraćivanje, propuštanje, popunjavanje, izmišljanje, falsifikovanje i sve ostalo što spada u *suštinu* svakog tumačenja"), a onda dolazi samo predavanje. Logički pod-

reden, ali vremenski prethodeći potez u međuvremenu započinje da, s pravom, izaziva više uzbuđenja od onoga što je pokrenulo čitavu aferu; zatim, *secundo loco*, Vi proglašavate da je čitava (nova?) kritička teorija, kao i njen duh kritičkog preispitivanja važenja, mrtva. Neke, pa i mene, to je zabavilo zbog intelektualne nesrazmere između napadača i napadnutog. Drugi, koji se odavno već nadaju da će se ostvariti njihove hrabre tvrdnje (recimo konzervativni *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 13. septembar), otvoreno su Vam zahvalni za koliko lepe, toliko i neočekivane vesti. Treći se, pak, radošno priključuju narodnom veselju, za koje je Hegel prorokovao da će izbiti na vest o propasti filozofije – doduše, u njenom određenijem i ozbiljnijem vidu. (Ako ne grešim, Vi me ipak još uvek smatrate filozofom, ili barem, u ovo posthajdegerijansko doba, za nekoga koga stvari bacaju u "vrtoglavicu izvornog *mišljenja*". U ovoj vrtoglavici se pokazuje vaše predavanje iz Elmaua.)

Pismo kojim Vam odgovaram delim na dva dela. Prvi deo je reakcija na vaše predavanje održano u Elmauu, a drugi na objavu smrti kritičke teorije.

Prvo. Srž vašeg predavanja, kako je ja razumem: Hajdeger, kao i toliki mislioci njegove generacije (među njih spada i Karl Bart), pokušao je da prevlada humanizam – to mu, smatrate Vi, treba pripisati u zasluge. Već u *Biću i vremenu* pokušao je da filozofiju zasnuje ne više počev od subjekta, zastupnika ideologije o čovečanstvu, već počev od Bića. Ali, "Dasein" - fundamentalno-ontološki naslednik pojma "subjekt" ili "čovek" – i dalje je zadržao značajnu poziciju, koju ima i u tekstovima posle "preokreta". Tako "Dasein" u pismu o humanizmu ne ostaje, doduše, "gospodar bivstvujućeg", ali ipak ostaje "pastir Bića". Ovu ontološku "pastoralu" – mislite Vi – radikalizovanim odricanjem od humanizma treba lišiti bezazlenosti, ali tako da je u čuvanju njene istine normativno ne vodi nikakav moral poziva pastira, jer bi onda to bio povratak u pitomi humanizam. Zato Vi navodite na krivi put kada intencije svog predavanja naknadno predstavljate kao moralističke – recimo kao bioetičke. Pastir koji ima nameštenje čuvara, od Bića dobija bespogovorne zapovesti. Borbene reči kojima Vi pridobijate za nagovešteni zaokret glase otprilike: čovečanstvo će iz "humanističke bezazlenosti", koja u suštini ima moralne osnove, biti pozvano na "mesto odluke". Time stvarate prostor za Vaše pravo pitanje, kojim nas budite iz antropološkog dremeža: "Šta je to što još pripitomljava čoveka, kada je humanizam kao škola pripitomljavanja čoveka propao?"

Ovakva pitanja je, naravno, najbolje savladao jedan mnogo radikalniji amoralista i antihumanista ("O humanosti! O gluposti!") koji ne argumentuje, kao Hajdeger, iz istine Bića, već iz sile *Homo natura*, *grabljivce*, *zveri*, sile koja deluje s one strane dobra i zla. Jedna, za Vas suštinska, zajednička odlika oba ova mislioca jeste to što oni odlučno odbacuju sve normativne skrupule. Jedan se, kao što je već rečeno, orijentiše prema poslanju/čistini Bića, kojim se ne može raspolagati i koje se ne mogu racionalno rekonstruisati; drugi se orijentiše prema, kako Vi to nazivate, "fiziološkim stegama", koje je isto tako malo moguće umno ispitati. "Odluka politike ljudskog roda", pred kojom se nalazi "čovek današnjice", tiče se naime "odgajanja višeg tipa 'čoveka'". Odgajanje je tehnika naučena iz prirodne selekcije, a "antropotehnike" o kojima Vi – prilično fukoistički – govorite, nemaju nikakve veze sa tradicionalnim vaspitanjem; one, štaviše, slepe za cilj, prate zakon najboljeg prilagođavanja životnom prostoru. Kada jednom dospemo na ovu ravan, možemo sebi dopustiti da posmatramo "borbu" dva programa uzgoja, koje Vi razlikujete kao uzgoj koji stvara male, i uzgoj koji stvara velike. Jedan za svoj cilj ima ljude koji su mali i "bezazleni", i njihovo kultivisanje zasnovano na procesu vaspitavanja, hominizaciju, odnosno domestikaciju (Ničeovo stvaranje "domaćih životinja"). Oni koji odgajaju ljude da postanu veliki, na umu imaju, kako Vi sami navodite, "natčoveka". Oni su, dakle, "superhumanisti" i superčovek je rezultat planskog uzgajanja za budućnost, koje u perspektivi ima genetsko prevazilaženje ljudskosti ovih životinja koje žive u stadu.

Vi, jasno, niste želeli da ovim mislima date nacistički pečat, ali, iskreno govoreći, niste se mnogo potrudili ni da izbegnete nacistički žargon. A i inače: ko tako snažno udara po klavijaturi uzgoja čoveka, taj mora da zna da neće proizvesti samo jedan određeni ton, već da će usput zazvučati i mnoge druge žice. Doduše, Vi povremeno naglašavate kako Vaša vizija ima samo nagoveštavajući, mutni karakter. Ali to ne pogađa u centralnu tačku. Centralna tačka je to da se Vaša izvođenja

upuštaju u frivolni flert sa čitavim kontekstom Ničeovog dela, a pri tom se ne može pokazati da ona mogu da izdrže sve njegove implikacije. Vi estetski koristite jezu koju i danas izaziva Ničeovo opasno mišljenje.

Ovaj postupak nazivam frivolnim pošto svaki put kad se oglašavaju javni alarmi, Vi navodno nikada niste mislili tako doslovno, tako loše, tako grubo. Ali pitam Vas: zašto mislioci opasnog mišljenja najpre prizivaju draž onoga što izaziva jezu, da bi mu onda iščupali kandže i zube? Vi ovu igru igrate dobro znajući da pojedinačne oznake svoj smisao dobijaju i razvijaju tek u širem sklopu čitavog jezika (ili, što se mene tiče, diskursa). To je isto tako znao i Niče kada je govorio o "filozofiji gramatike". Na osnovu nje, nesvesni rad jezičkog pogleda na svet, zahvaljujući jednakom obliku gramatičkih funkcija, stvara slike sveta i misaone sisteme. Ali "u krajnjoj liniji", precizira Niče, "stega određenih gramatičkih funkcija jeste (...) stega **fizioloških** vrednosnih sudova i rasnih uslovljenosti" – ovo je citat koji naročito upadljivo pokazuje kako se istorijsko-kulturno određenje izvrće u biološko-genetičko.

Niče čvrsto stoji na gobinoovskom tlu. Njegovo glavno delo, **Genealogija morala**, nedvosmisleno se nadovezuje na Gobinoovu redukciju klasne borbe na rasnu borbu: kao kada Francusku revoluciju protumači kao "ustanak robova", manjinske prearijevske, "tamne, crnokose" rase protiv plemeni- te, plave, gospodarske i osvajačke rase, ili kada se "naša jučerašnja Evropa" okarakterise kao "pozornica besmisleno iznenadnog pokušaja radikalnog staleškog, a **posledično** i rasnog mešanja", uz šta se zbog objašnjenja dodaje: "Staleži uvek izražavaju i razlike u poreklu, odnosno rasne razlike". Kao poslednju instancu Niče uvek navodi genetske determinante: "poreklo", "krv", "rasu" i to, podrazumeva se, važi i za njegov (u stvari, sasvim jednoznačan) govor o "Jevrejima". "Mešanje" krvi zagovornika "robovskog ustanka u moralu", nosioca "**ressentiment par excellence**", i krvi nosioca gospodarskog morala, ne vodi ka kulturnoj dekadenciji, već pravo ka "trovanju krvi" naroda. Zapovest onoga što Niče naziva "velikom politikom", a što Vi verovatno zovete "hiperpolitikom", glasi: "vi ne smete rađati", i data je onima koji u naslednom materijalu nose resantiman, prevelikom broju njih, životinjama stada, moralnim apostolima.

Da li Vi smete da zanemarite ovaj kontekst? Tvrdim da to nikako ne možete, jer Vaš hrabri pogled na "pretvaranje fatalizma rađanja u opcionalno rađanje i prenatalnu selekciju", u čitavom ljudskom rodu, u pogledu programa odgajanja velikih, u suštini je inspirisan ničeanstvom – sve do nekih nezgodnih pojedinosti. U kasnijim pokušajima da sve vratite na svoje mesto Vi ste želeli da u igru uvedete neku vrstu odgovornosti za planiranje. To Vam ide na čast, i ukazuje direktno na srž problema. Vi niste mogli u igru da uvedete moral ili bilo koje druge racionalne "**codices**" kao nosioce kriterijuma za veliku "odluku", a da ne budete argumentativno nedosledni. Vi ontologizujete, to jest u pola glasa biologizujete problem i delovanje ne pripisujete, kao ranije, aktivnom subjektu koji vrši selekciju i deli osobine, već anonimnom Biću, na čiju čistinu mi neminovno stupamo ("koliko god mutno i neprijatno [počinje da se] raščićava evolutivni horizont"). Jednom rečju: šta je Hajdeger, u "suštinskom siromaštvu pastira", mogao tome što je baš u trenutku kad je on stupio na mesto rektora, Biće zasjalo/stupilo na čistinu kao "nemačko Biće" (a pritom Hajdeger, treba podsetiti, nije bio ni biologista niti rasista)? Šta možete Vi, dragi Peter Sloterdajk, poslednjem poslanju bića koje osuđuje na "prisilu velike politike", na odgajivanje velikih ljudi? "Klizav led / pravi raj / za one koji znaju dobro da igraju", slaže stihove Niče. On bi slavio ovakav slalom svog učenika, koji je tako majstorski zaobišao sve postavljene zamke.

Drugo. Još nekoliko misli o Vašim naknadnim napisima, a naročito o Vašem otrešitom razračunavanju sa Jirgenom Habermasom, koje je u pismu **Zeit**-u objasnilo njegovo (ne)učestovanje u, navodno, kampanji pokrenutoj protiv Vas.

Jedan vaš napis se odvažuje na moralizirajuće čitanje programa uzgoja koji želi da dobije velike ljude. Tako nešto se u Vašem govoru ne pojavljuje eksplicitno, i tamo ga zbog doslednosti Vaše argumentacije ne treba ni tražiti. Ali isto tako: pretpostavimo da ste želeli da skup posvećen Hajdegeru i Levinasu iskoristite da ukažete na to kako tokom ljudske istorije raste jedan problem koji sa genetsko-tehnološkim **know-how**-om počinje da biva realna perspektiva hiperpolitike. Nije li upravo filozof taj koji duguje odgovor ovom izazovu?

Ali, da ste Vi zaista ozbiljno pristupili tako ozbiljnom pitanju,

onda biste stali u senku autoriteta šaputavih, tajnovitih ljudi kao što su Niče, pa čak i jedan Platon (kome je sa smrtnom ozbiljnošću uklonjena ironija) i Hajdeger. Ne biste svoju publiku obmanjivali u tome da **postoje** primereni i sasvim aktuelni praktični radovi, odnosno bioetika na ovom polju. Racionalni način da se priđe problemu pokazuje nam, na primer, zastupnik ljudskih prava i teoretičar prava Dvorkin u poslednjem broju *Zeit*-a; ali očigledno je da Vaše misli o ljudskoj genetskoj manipulaciji u okviru humanističkog odgajanja malih nemaju veze sa Ničevim fantazijama o uzgoju ljudi da budu veliki, uzgoju kojim se istovremeno menja i vrsta. Ali, uzvišeni svet ne voli analitička predavanja. On je tako smireno odvažan i veruje da, za sada, dva plus dva daju četiri, dok su njihovi "suštastveni" mislioci, izuzev Platona, osvedočeni neprijatelji logike i mišljenja koje se obavezuje da položi račun. Kočenje mišljenja u njihovim glavama, izazvano paušalnošću budalastih sumnjičenja za amerikanizam, ipak bi se rado, samo kada biste mu dozvolili ili mu pomogli pravom lektrom, vratilo na stare staze rešavanja problema. **Vi** dalje kažete da niste čuli nikakvo brujanje na filozofskoj sceni. Pošto "lično poznajete dotične filozofe", mora biti da se zaprepašćenost koju ste pokazali tiče vanfilozofskih krugova. U *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-u od 28. jula čitam da ste propustili priliku da "osetljivo reagujete na duboko uznemirujuće i uvredljive prigovore"; a *Frankfurter Rundschau* četiri dana ranije obaveštava da ste "jevrejske mislioe podučili zaprepašćenju". Sol Fridlender je navodno ranije napustio simpozijum i na pitanje da li se je bio naljutio, odgovorio je: "Bio sam preneražen". Pomenutim citatom verovatno ste hteli da kažete da je on istoričar, a ne filozof. Ali u publici su sedeli i "jevrejski filozofi i teolozi". Rajner Štefan je u istim novinama

u jednom pismu rekao: "Gotovo da se rukama moglo opipati zaprepašćenje u publici posle ovog novog užasa (postoje različiti 'kalendari terora', a jedan je i za godine **posle** 1945)".

Konačno, Vaš pokušaj da poništite kritičku teoriju Jirgena Habermasa. Moglo bi se očekivati da ovaj gest želim da čitam simptomatski: Vi — citiram Vas — "više niste kritički mislilac". Ova primedba dosta pomaže, čak i ako niko posle Vašeg predavanja u Elmauu ne bi postavio suprotno. Vi ste se ugurili u gomilu koju Zaratustra bodri da "kažu-da-i-amen". Preciznije: Vi ste skinuli kožu "veselog pozitiviste" koji dobija savete od Fukoa, da biste postali zreo čovek koji generaciju obogaljenu nacionalsocijalističkim traumama oslobađa udaljenog osećanja krivice. Vi sami, iako ste otprilike moje godište, računate sebe (ili barem tako kažete) u "slobodnu generaciju", koja je iza sebe ostavila "eru hipermoralnih sinova nacionalsocijalističkih očeva". Kako lepo rečeno! Sa koliko više izvesnosti možete da računate na aplauz Vi, nego što to mogu naporna i moralno iscrpljujuća predavanja one "mušičave stare dame", koju je u međuvremenu smrt oslobodila zadatka da upravlja aparatom "nemačke industrije indignacije".

Da budemo precizni, kritička teorija je premislila jednog tačno određenog dana: bio je to 2. septembar 1999. godine. Ona se rasprsla na Peteru Sloterdajku, odnosno čak: na zavereničkom napadu Habermasove škole, koji je insceniran čas "iza ruke koja zaklanja", čas "iza njegovih leđa". Prizor je tako komičan da se pitam da li je i sumnja u neumereno samouzdanje s Vaše strane i sama preterana, a u svakom slučaju, toj sumnji nedostaje osećaj za humor. I Hajne je mogao da misli na Vas kada je zapisao: "Toliko sam sebe hvali da se pitam hoće li skočiti cena kadionica". I Šopenhauer bi Vaše penjanje na Habermasova ramena sasvim

izvesno opisao svojim standarnim poređenjem "*Herakles kai phitekos*" (Herakle i majmun). (Moram da priznam da me je na 35. stranici *Zeit*-a br. 37, Vaš uzvišeni portret, nekako na georgeovskoj razmеди srebrnaste svetlosti i mračne senke i sa sve moćnom, mada dostojanstveno spuštenom lavljom šapom, ne malo uplašio. Pomislio sam da gledam u oči prekaljenom poglavaru nekog ekskluzivnog zatvorenog društva. Dok pišem ove redove, on me i dalje strogo posmatra.)

Uostalom, nedosledni ste u pripremi smrtonosnog udara kritičkoj teoriji. U odsudnom trenutku Vi gospodinu Habermasu još jednom velikodušno nudite ruku: sve do daljeg Vi njegove izjave smatrate pukim zabludama koje on može da revidira. Ako bi to mogao da učini, znači li to da nije potpuno mrtav? Da li kritičkoj teoriji gest bratski pružene ruke Petera Sloterdajka daje još neke male šanse da se dignu iz mrtvih?

Ne, kritička teorija uopšte nije pala u postelju, već je zdrava kao dren. Kada tvrdim da se nijedan filozofski glas postfašističke nemačke filozofije nije tako ozbiljno uzimao širom sveta, a pre svega u Sjedinjenim Državama ("Amerikanizam!", čujem Vas kako omalovažavajuće sikkćete), da se ni o jednom nije tako temeljno diskutovalo i da, uz određene rezerve, nijedan nije izazvao takvo divljenje kao Habermasov, onda je to samo trezven opis činjenica. Habermas duguje definitivne odgovore na čitav niz (delom teških) primedbi, i to mu je zajedničko sa svim teoretičarima koji se upuštaju u filozofsku argumentaciju. Naime, argumenti na sasvim drugačiji način vode do ubeđenja nego što, recimo, svetlo doводи do skupljanja zenica. Argumentima nedostaje kauzalna prisila i oni apeluju na slobodu inteligencije drugog. Stoga oni – uprkos retorici nekih filozofa koja počiva na principu "milom ili silom" – nikada nisu zaista "nepobitni" ili "primoravajući"; a čak ne mogu ni da vidim kakva bi bila draž "prisilne filozofije". Tako oštromni i nemilosrdni analitičar kao što je Dejvid Luis priznaje da u filozofiji nema konačnih opovrgavanja, da svaka teorija preživljava to što je oborena – "uz određenu cenu". Zašto to ne bi važilo samo za Habermasovu kritičku teoriju, koja čak počiva na slobodnoj razmeni *argumenata*? I zašto bi ona, zbog nedostataka koje Vi, gospodine Sloterdajk, možda s pravom u njoj vidite, bila mrtva? Kažem: "možda", pošto nas Vi sa Vašim primedbama još niste zaista upoznali, a i inače, fina mehanika eks-

plicitne filozofske *argumentacije* nije Vaša jača strana. Kakve veze ima smrt sa važenjem? I Kant i Gete su mrtvi. Da li iz toga proizlazi nešto protiv ispravnosti nekih njihovih uvida?

Ne, ne vidim da Vam je uspeo da protiv kritičke teorije ili Habermasa, osim insinucija, navedete i nešto u obliku argumenta. Njihov "latentni jakobinizam"? To je samo Vaša prisilno šaljiva formulacija, koja Vas je samo pošteditela eksplicitnog podnošenja računa. Istina je da je svetski duh i jakobinizmu, kao i "društvu prijatelja ustava", namenio misiju u izgradnji modernog demokratskog identiteta. Hegel i njegov učenik Hajne (prema kojem izražavate simpatije) znali su to, i obe kritike Robespjera su bile iznijansirane. Hajne se, na primer, žestio zbog svog "pretvornog neprijatelja" i nazivao ga – zajedno sa Lafajetom i nezavisno od njega – "najčistijim karakterom Francuske revolucije". Takođe znate da je on delo drugog mislioca koji je "sve razmrskao", Kanta, prikazao na osnovu duhovnog paralelizma sa Robespjerovom politikom: Kant je jakobinizam pretočen u misaonu formu. Ideja da jakobinski teror konsekvnetno razvija Rusoov *Contrat social*, predstavlja stereotip iz repertoara onih koji preziru demokratiju, i nije slučajno Karl Šmit baš bio taj koji ju je najžustrije iznosio.

Ne, Vi dajete za pravo Hajneu nasuprot Berneu – uprkos svem prenemaganju, odnosno čitavoj priči o kritičkoj teoriji kao o mušičavoj staroj dami vezanoj za krevet, od Hajnea ste preuzeli samo modne detalje. Vaš stil nije (više) lagan, ljubak, ironičan i proziran; on je postao šaputav, taman, dubokomislen, proročki, težak, sumoran. Pre svih je Hajne uvek bio *compagnon de route* "kritičke teorije", kojoj ste Vi upravo rekli zbogom.

Šta Vas to tako snažno navodi protiv Habermasove verzije kritičke teorije? Pošto mi dajete malo materijala osim praznih sumnjičenja, primoran sam da nagađam. Verujem da Vam je dojadio diskurs koji zahteva opravdanje i proveru, kritički duh, zahtev za postavljanjem daljih pitanja i nepoverenje u tradiciju. To Vam je zajedničko sa životnim potrebama kasnije izrasle generacije "slobodnih" duhova, ako mi to smemo da budemo – mi, generacija koju su oštetili nacistički očevi. Kladam se: kada bi se uporedili oni koji su Vam privrženi i oni koji su posvećenici određene novofran-

cusko-postmoderne filozofije, ova dva kruga bi se gotovo potpuno poklopila. Na drugim mestima sam detaljno, potkrepljeno tekstovima, obrazložio ovaj neobično kompaktni preokret u recepciji, to što je od osamdesetih godina, gotovo bez prelaza, Adorna zamenio Fuko. Već je Adornova teorija bila dvostruka: ona se, s jedne strane, priključila neomaksističkom taboru i jasno je društveno-kritički intonirana, ali se, s druge strane, neprijateljski odnosi prema duhu, ima čak i gnostičke crte: protivnik ima hiljadu prstiju, svuda je prisutan i stalno preti, opsenjena je da se on može uhvatiti – tom "opštem kontekstu opsene" uopšte i ne može umaći, kao što za njega nije ni potreban, niti moguć empirijski dokaz. Jedini prosvetljeni su kritički teoretičari (i šaka umetnika).

Jasnije nego što smo to mogli krajem šezdesetih godina, danas vidimo koliko duboke afinitetne (koje su Habermas i Honet otkrili osamdesetih godina) Adornovo mišljenje gaji prema antiracionalizmu Špenglera, Klagesa, Hajdegera. Derida – svesno ili nenamerno – šlagvort svoje rane dekonstruktivističke publikacije ("Logocentrizam") preuzima od Klagesa. Ignorisan, ali ne i onemogućen, i danas živi duh neprijateljstva prema duhu. To mu omogućava jedna okolnost koju je moj bivši kolega iz Ženeve Žak Buvres 1983. godine ogorčeno-podrugljivo nazvao *La vengeance de Spengler*, Špenglerova osveta. Špengler se sveti na onima koji ga ne znaju tako što im dopušta da govore sasvim slične misli (na primer, to da smo posle iscrpljivanja rezervi smisla Zapada stupili u postmodernu epohu). Zato je pogrešna primedba da su Špengler i Kompanj ipak u velikoj meri ostali nepoznati francuskim autorima. Ovi autori su mlađim nemačkim postmodernistima (uglavnom) isto tako nepoznati (ali ne i Vama, gospodine Sloterdajk; u *Sferama* vi Špenglerovu morfologiju nazivate "atlatkom

koja omogućava egzodus ljudskog bića iz primitivne simbioze u svetskoistorijsko delanje"). Ne može se poreći da nemački pisci tradicije od Ničea do Hajdegera, oni koji su na neki način kritični prema duhu, predstavljaju omiljene reference nove francuske filozofije. Meni nije stalo do toga, već do nemačkih posvećenika nove francuske pomodne filozofije; a za ove posvećenike svakako važi da veruju kako smeju da konzumiraju proterani nemački iracionalizam, pošto je on oslobođen otrova time što je u međuvremenu prošao kroz ruke Francuza. A jedan od najvećih kočnica ovog zaustavljenog preporoda je upravo kritička teorija Jirgena Habermasa i onih koje je (kao mene) u ovoj tački uverio. Slično stanje bilo je opisano u *Le Monde* ("Porquoi la philosophie française plaît aux Allemands") od 24. oktobra 1982. godine. Navodno internacionalistički gest otvaranja spram dugo ignorisane filozofije susedne zemlje tako se delimično otkriva kao ponovno nadovezivanje na one domaće, nemačke tradicije koje su se, za razliku od racionalizma naših filozofskih emigranata, pokazale kao najneopornije prema fašizmu.

Čini mi se da ste sve više i više poprimili još jednu crtu postmoderne i njenog *revival*-a dvadesetih godina: tendenciju da previdite razlike unutar složenih predmeta ili sklopova, sklonost da upotrebljavate kolektivne singulare: um, Zapad, amerikanizam i tako dalje. Uočavam da sam Vas na početku hvalio kao majstora nijanse. Neostrukturalisti su počeli sa kultom bezgraničnog diferenciranja koje pobuđuje misli (čarobna reč je bila *différance*). To je učinilo da oni koji su se istovremeno neprimetno odvojili od kritičke teorije ali i ostali zavisni od nje ponovo budu začarani novom zavisnošću, sada prema Deridi, odnosno Delezu. Polako je postalo jasno da se sklonost ka nijansi, kao već i kod Ničea i Hajdegera, povezuje sa sklonošću

prema globalnom pogledu, prema paušalizaciji bez mere, govoru o "Jevrejima", "Englezima", "umu", "metafizici", "logocentrizmu", "okcidentalnoj epistemi" i tako dalje. Na ove predmete potrošene su, doduše, očaravajuće naracije, ali nikada za njih nije data argumentativna sitnina, ostalo se na inflatornim banknotama. Ovaj nedostatak diferenciranja je stvorio pojmovnu noć u kojoj su sve krave postale crne, crne kao noć, u čijoj je "mrtvački tihoj buci" Niče video "znak iz najdaljih daljina, sazvežđe koje blistajući pada ka njemu".

Ne mislim, dragi Peter Sloterdajk, da ste Vi postmoderni-

stički autor. Tražio sam motiv Vaše averzije prema mlađoj frankfurtskoj školi i naišao sam na porodičnu sličnost koja, kako mi se čini, baca neko svetlo na debatu i na aplauz koji sada dobijate od određenih krugova. Zabrinut sam zbog toga, pošto nisam ravnodušan prema Vama i prema tome šta mislite, i ostajem, uz srdačne pozdrave

Vaš Manfred Frank

Objavljeno u: *Die Zeit*, Nr. 39, 23.9.1999.

Manfred Frank (Manfred Frank), predavao na Odeljenju za filozofiju Univerziteta u Ženevi, a od 1987. godine predaje na Univerzitetu Eberhard Karls u Tbingenu. Oblasti interesovanja su mu Kant i nemački idealizam, pitanje odnosa moderne i postmoderne, bavi se i germanistikom, skandinavistikom i opštom teorijom književnosti. Objavio, između ostalog: *Das Sagbare und das Unsagbare. Studien zur neuesten französischen Hermeneutik und Texttheorie* (1980), *Was ist Neostukturalismus?* (1983), *Die Grenzen der Verständigung. Ein Geistergespräch zwischen Lyotard und Habermas* (1988), *Zeitbewusstsein* (1990), *Stil in der Philosophie* (1992).